

DOKAZOVÁNÍ V ŘÍZENÍ PŘED HORNÍM SOUDEM PODLE IUS REGALE MONTANORUM

JAN ALT

Katedra Historie Filosofické Fakulty University Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem

Abstrakt

Článek se zabývá dokazováním před horním soudem podle Horního zákoníku krále Václava II. Zaměřuje se zejména na jednotlivé okruhy důkazů, které horní zákoník připouští. Většina prostoru je stejně jako v Horním zákoníku věnována svědecké výpovědi a její nepřipustnosti z úst některých okruhů osob. Dále poukazuje na římskoprávní původ některých ustanovení horního zákoníku.

Klíčová slova

Ius Regale Montanorum – Gozzio z Orvieta – horní právo – středověké právo – procesní právo – Kutná Hora – horní soud – dokazování – 14. století – Václav II. – těžba – důkazy

Abstract

The article deals with the probation in the mining court according to the Mining act of king Václav II. It is mainly focusing on particular groups of proofs permitted by the Mining act. Most of the article treats the same way as the Mining act of the witness testimony and inadmissibility of testimony given by some groups of persons. Finally the article adverts to the Roman-law origin of some Mining act's institutions.

Key words

Ius Regale Montanorum – Gozzio of Orvieto – mining law – medieval law – process law – Kutná Hora – mining court – probation – 14. century – Václav II. – mining - proofs

Základem, na němž stojí každé soudní jednání, přelíčení, je dokazování tvrzených skutečností. Rozsah a povaha prováděných a připouštěných důkazů se v průběhu času měnil, pokusím se ve stručnosti shrnout, jakým způsobem probíhalo dokazování v řízení před horním soudem podle Horního zákoníku krále Václava II. – Ius Regale Montanorum (IRM).

V průběhu 13. století dochází k nálezům stříbra nejprve na Jihlavsku, později i na Kutnohorsku. Prudký rozvoj těžby a specifické podmínky tohoto odvětví vyžadují zvláštní právní úpravu. První právní normy týkající se těžby stříbra se objevují v listině, kterou král

Přemysl Otakar II. potvrzuje privilegia města Jihlavy. Toto, tzv. Jihlavské právo, je zcela poplatné době svého vzniku a zprvu se jím řídí i těžba v Kutné Hoře.

Jihlavské právo však zdaleka nepostačuje potřebám každodenního života horních měst a těžby. Někdy v letech 1300-1305 tedy z popudu krále Václava II. vzniká Horní zákoník. Latinsky psaný Horní zákoník je dílem italského profesora obojího práva Gozzia z Orvietta. Po vzoru Justiniánských Institucí je rozdělen na čtyři knihy, z nichž první tři upravují právo hmotné a čtvrtá kniha pojednává o řízení před horním soudem.

Na tvorbě zákoníku se údajně podílel i sám panovník, každopádně na prvních třech knihách s autorem spolupracovala komise odborníků – horníků. Čtvrtá kniha, již se budeme nadále věnovat, pak velkou měrou odráží Gozziovu znalost římského práva.

Horní zákoník se stává první souhrnnou kodifikací horního práva a brzy se dočká překladů do němčiny i do češtiny. V rámci habsburského soustátí se postupem času dostává do Španělska a jeho zámořských kolonií, kde se stane základem pro vytvoření jihoamerických horních zákoníků. V našich zemích platí, byť s úpravami až do vydání rakouského Obecného horního zákona v r. 1854. Nicméně jeho význam v našich zemích od 16. stol. klesá – již Mikuláš Dačický z Heslova píše ve svých Pamětech na počátku 17. stol.: „*Za tohoto krále Václava Hora Kutna veliké bohatství a užitky stříbrného kovu vynášely, a práva horní jsou od téhož krále nařízena a vydána, kteráž po letech v nic přišla a nic neváží*“¹.

Při psaní tohoto příspěvku jsem vycházel z překladu Petra Přespole z r. 1460, vydaném r. 2000 v reedici s komentářem Jaroslava Bílka² a z díla právních historiků G. Ch. Pfeifera³ a J. Markova⁴. Krom toho jsem pro srovnání sáhl po právu Jihlavském⁵, Brněnské právní knize⁶, Rožberské právní knize⁷, Justiniánských Institucích v překladu prof. Petra Blaha⁸ a Digestech⁹.

Řízení před horním soudem tvoří obsah čtvrté knihy Horního zákoníku, složení soudu a postavení osob vykonávajících jurisdikci na Horách je obsahem knihy první, která pojednává o osobách. Soud se skládá ze soudce a horních přísedících – jakési obdoby městských

¹ Dačický z Heslova, M.: Prostopravda, Paměti, Praha, Státní nakladatelství krásné literatury 1955, str. 107

² Bílek, J., Přespole, P.: Ius Regale Montanorum aneb Právo královské horníkuov, Kutná Hora, Vydavatelství a nakladatelství Martin Baroš – Kuttna 2000

³ Pfeifer, G. Ch.: Ius Regale Montanorum, ein Beitrag zur spätmittelalterlichen Rezeptionsgeschichte des römischen Rechts in Mitteleuropa, Ebelsbach am Main, Aktiv druck & Verlag GmbH 2000

⁴ Markov, J.: Kapitoly z dějin zemského soudního řízení XII.-XVII., Praha, Academia 1967

⁵ Hoffman, F.: Jihlavské právo, Havlíčkův Brod, Krajské nakladatelství, 1959

⁶ Flodr, M.: Právní kniha města Brna z poloviny 14. století, Brno, nakladatelství Blok 1990

⁷ Brandl, V.: Kniha Rožberská, Praha, tiskem dra. Edv. Grégra 1872

⁸ Justiniánské Inštitúcie, přeložil Blaho, P., Bratislava, IURA EDITION 2000

⁹ <http://www.thelatinlibrary.com/justinian.html>

přísežných pro správu horních záležitostí. Krom řádného řízení, které je vázáno pevnými pravidly, může též ve věcech, jež nesnesou odkladu rozhodovat sám soudce v mimořádném řízení¹⁰.

Dokazování je podrobně upraveno ve čtvrté knize IRM v kapitolách XI.-XVII. Systémově je tak dokazování zařazeno mezi kapitoly VIII. a IX., pojednávající o zahájení přelíčení a kapitolu XVIII. o ortelu. Je tedy, narozdíl od pozdějšího řízení před zemským soudem, pevnou součástí přelíčení a důkazy se provádí pouze v jeho průběhu a zásadně za přítomnosti obou stran¹¹. Výjimku z tohoto pravidla lze hledat snad pouze u svědeckých listů a utajeného svědectví.

Důkazní břemeno klade horní zákoník zcela na bedra žalobce, což odůvodňuje poučkou, že nelze dokazovat, že se něco nestalo, ale pouze to, co se skutečně událo, slovy samotného horního zákoníku: „...*tomuť nastává duvod, ktož praví, ne tomu, ktož zapiera.*“¹² Připouští však, aby odpůrce vyvrátil žalobcovo tvrzení prokázáním okolností, které ho vylučující – pro názornost uvádí horní zákoník následující příklad: Když by žádal Martin od Petra vrácení deseti liber grošů, které mu měl půjčit v Praze na svatého Václava a Petr by, bráně se takové žalobě, prokázal, že na svatého Václava byl v Brně, nemůže Martin se svou žalobou uspět¹³.

Jako důkazy připouští IRM jmenovitě svědky, listiny a přísahu, zvláštní postavení pak v dokazování náleží právním domněnkám. Podmínky pro provádění důkazů jsou podrobněji rozvedeny v kapitolách XII. – XVII., věnovaným jednotlivým důkazům.

V obecné rovině klade Horní zákoník zejména požadavek na to, aby provádění důkazů byly přítomny obě strany¹⁴. Z tohoto pravidla připouští pouze dvě výjimky. Jednak možnost důkazu svědeckým listem, kdy si strana obstará za účasti dvou přísežných svědectví předem a při přelíčení je předkládá soudu pouze v listinné podobě. Druhou výjimkou je pak utajené svědectví, které z opatrnosti ukládá horní zákoník soudu ve „*věších věcech*“¹⁵. V takovém případě vypovídá svědek pouze za přítomnosti soudce, písaře a jednoho přísežného, kterého si strany zvolí. Neshodnou-li se strany na jednom přísežném, zvolí si každá strana jednoho.

Dále nedovoluje horní zákoník dokazovat věci, které se při nesouvisejí a celé řízení pouze prodlužují¹⁶ a důraz je kladen na přímé důkazy, neboť se pozná „*viece pravda očitú vierú, nežli skrze uši*“¹⁷.

¹⁰ IRM IV 5

¹¹ IRM IV 11 §1

¹² IRM IV 11 §2

¹³ IRM IV 11 §2

¹⁴ IRM IV 11 §1

¹⁵ IRM IV 11 §16

¹⁶ IRM IV 11 §4

Za nejobvyklejší důkaz lze bezesporu považovat svědeckou výpověď. Proto je svědecké výpovědi v horním zákoníku věnován ze všech důkazů největší prostor (druhá polovina XI. kapitoly a celé kapitoly XII. a XIII.). XI. kapitola je věnována vedle obecné úpravy provádění důkazů svědecké přísaze, utajenému svědectví, apod. XII. kapitola vymezuje okruh osob, které nemohou být připuštěny jako svědci před horním soudem. Obsah kapitoly XIII. dostatečně prozrazuje již její podtitul – „o svědkuov přinucování k svědecství“¹⁸.

Na úpravě svědectví lze pak asi nejlépe demonstrovat, že IRM pokrokově opouští zastaralé domácí právní normy a přímo recipuje sice mnohem starší, ale ve své podstatě modernější normy římského práva. Svědci před horním soudem tak mají být tázáni „*mezi jinými věcmi, zdali viděli by nebo slyšali by, skrze která slova smlúvali sú se sváříci*“¹⁹, tedy vypovídat o skutečnostech, které svědek sám viděl, nebo slyšel. Zde je jasně patrný rozdíl oproti jiným právním pramenům té doby – kupříkladu právo jihlavské, jen o nemnoho let starší, zná stále ještě pouze ordálovou svědeckou přísahu²⁰, již určitý, pevně stanovený, počet svědků přísahou stvrzuje své přesvědčení o pravdivosti verze jedné ze stran. A v zemském právu se důkaz přísahou svědků-přísežníků udržel mnohem déle. Podobnou úpravu jako v IRM na našem území v téže době nalézáme snad jen v Brněnské právní knize²¹, která sama vychází značnou měrou z římského práva.

XII. kapitola čtvrté knihy horního zákoníku vylučuje svědectví některých osob, a to jednak absolutně, jednak relativně. Absolutně jsou vyloučeni služebníci, ženy, nedospělí, blázni, osoby se špatnou pověstí, chudí, podezřelí a jinověrci, relativně pak osoby mající nějaký vztah k věci (zákaz svědčení ve vlastní při²²) nebo k některé ze stran, zejména pak příbuzní (zákaz svědectví pokrevně příbuzného až do pátého stupně, osoby domácí²³).

Původ tohoto ustanovení lze nalézt v Justiniánské kodifikaci, která v ustanovení o přípustnosti testamentárních svědků nedovoluje, aby svědčili (citováno z překladu prof. Blaha) „*ženy, nedospělí, otroci, nemí, hluchí, duševně chorí, márnokratníci pozbavení svojprávnosti, napokon tí, ktorí sú zákonom vyhlášení za nečestných alebo nezpôsobilých svedčit*“²⁴.

¹⁷ IRM IV 11 §3

¹⁸ IRM IV 13 titul

¹⁹ IRM IV 11 §5

²⁰ Jihlavské horní právo, kapitola XXXVIII. O očistění skrze přísahu od prostých žalob a o obyčeji přísahání, čl. 68; Jihlavské horní právo, kapitola XLIII. O úrazu utětie nebo uřezání, čl. 74 a 75

²¹ „...ceci, ubi testandum est de visis; et surdi, ubi testandum est de auditis; et muti, ubi testimonium iuramento vocali est firmandum...“ Právní kniha města Brna, De testibus, čl. 650 c

²² IRM IV 12 §14; IRM IV 10 §2 Vylíčení věci stranou nelze považovat za svědectví.

²³ IRM IV 12 §16 a § 17

²⁴ INST. 2,10,6

Části textu XII. kapitoly jsou pak z Justiniánských Institucí přímo přejaty. To se nejvýrazněji projevuje v §§1-5, pojednávajících o vyloučení služebníků, které Horní zákoník rozlišuje na služebníky vlastní a služebníky cizí. Služebníky cizími míní lidi ve službě u některé ze stran, služebníkem vlastním (*otchovaněc*) otroka. Institut otroctví²⁵ pak Horní zákoník objasňuje s tím, že „*služba jesti' ustanovenie práva pohanského*“²⁶, místo aby text týkající se otroků, pochopitelný v římsko právní úpravě, ale středověku již cizí, jednoduše vypustil.

Jako zajímavost lze uvést, že ke služebníkům vlastním, tj. otrokům, řadí IRM po vzoru Justiniánských institucí ještě jeden způsob služby/otroctví, a to „*když člověk mladší dvadci let ke mzdy účastnosti se prodati strpěl jest*“²⁷, jinými slovy, když člověk mladší dvaceti let prodá sám sebe za určitou částku do otroctví. Kromě zřejmé anachroničnosti takového ustanovení na počátku 14. stol. můžeme při důkladnějším rozboru zjistit, že se autor IRM, cituje Justiniánské instituce, dopustil chyby. Požadavek na věk do dvaceti let z Přespolova překladu sice odpovídá latinskému originálu IRM citovanému Pfeiferem – „*scilicet cum homo minor (sic) viginti annis ad precium participandum se venundari pasus*“²⁸, nicméně Corpus iuris civilis, který byl bezpochyby inspirací tohoto ustanovení hovoří naopak o osobě, která již dvacátý rok dovršila²⁹.

Druhou skupinou osob, jejichž svědectví je absolutně vyloučeno, jsou ženy (neboť žena „*lechkého jest úmysla a neustavičná*“³⁰). Zde Bílek poukazuje na jistý rozpor mezi nepřipustností svědectví podané ženou a možností, aby žena představitele báňské správy přijala v jeho nepřítomnosti (a snad i dosvědčila u soudu) oznámení o nálezů rudní žíly. Toto právo přiznává IRM ženě v §5 I. kapitoly druhé knihy. Bílek to odůvodňuje ekonomickým zájmem na těžbě, který v tomto případě má přednost před obecným zákazem svědčit.

Dále pak nemohou svědčit nedorostlí, tj. děti, přičemž horní zákoník, stejně jako Justiniánské Instituce, stanovuje obecně hranici dospělosti na čtrnáct let u chlapců a dvanáct let u dívek a navíc ještě odkazuje na pohlavní vyžralost jedince. Zcela stranou zůstává fakt, že věk dorostlosti či nedorostlosti dívky nemá z pohledu svědecké způsobilosti pro IRM žádnou relevanci, neboť dorostlá dívka beztak jako žena svědčit nemůže. Pro nedorostlé potomky představitele báňské správy platí totéž, co pro manželku, tj. právo přijmout oznámení nalezené žíly namísto nepřítomného otce.

²⁵ IRM IV 12 §§3-4

²⁶ IRM IV 12 §3

²⁷ IRM IV 12 §4

²⁸ Pfeifer, G. Ch.: Ius Regale Montanorum, ein Beitrag zur spätmittelalterlichen Rezeptionsgeschichte des römischen Rechts in Mitteleuropa, Ebelsbach am Main, Aktiv druck & Verlag GmbH 2000, str. 158

²⁹ INST. 1,3,4

³⁰ IRM IV 12 §6

Od podávání svědectví jsou dále vyloučeni:

blázen, tedy jedinec stížený duševní chorobou;

člověk se špatnou pověstí, tedy zejména jedinci vykonávající nějaké povolání, které má za následek ztrátu cti nebo jedinci, kteří čest ztratili;

podezřelý, zejména pak podezřelý chudý, neboť se nechá snadno koupit k falešnému svědectví³¹. Postavení chudého je plně paradoxů, neboť dle preambule XII. kapitoly je chudý ze svědectví vyloučen zcela, podle §10 je vyloučen pouze podezřelý chudý, přičemž míra podezřelosti zůstává patrně na úvaze soudu. Zároveň má být k chudému, který se pro svou bídu nemůže k podání svědectví dostavit k soudu, poslána důvěryhodná osoba, aby jej vyslechl³². Taktéž aktivní i pasivní procesní způsobilost chudých zůstávají nedotčeny a kromě práva na ustanovení řečníka soudem³³, svědčí chudému ve sporu s bohatým dokonce domněnka spravedlivě vedené pře³⁴;

posledním vyloučeným je jinověrec s prostým odkazem, že „*cesty pravdy nevie*“³⁵, jmenovitě IRM zmiňuje židy, saracény a kacíře.

Narozdíl třeba od brněnské právní knihy, jejíž úprava svědectví se díky stejným římskoprávním vzorům hornímu zákoníku blíží, nejsou ze svědčení vyloučeni tělesně postižení, tedy zejména slepí a hluchí.

Soud v první řadě zkoumá, není-li u svědka dána některá z objektivních překážek, pro níž by jeho svědectví bylo nepřípustné. Krom toho se má soud zabývat charakterovými vlastnostmi svědka, jeho vážností, bezúhonností³⁶ a dokonce i majetkovými poměry³⁷. Teprve ve světle zjištěných faktů zvažuje soud váhu svědectví ve vztahu k ostatním výpovědím a důkazům. IRM výslovně odkazuje na zkušenost a zralou úvahu soudce a přísedících.

Obecně pak dává Horní zákoník přednost kvalitě před kvantitou – výpovědi jednoho mravného a váženého svědka je třeba přikládat větší váhu než několika výpovědím osob sprostých³⁸. K množství svědků je nutno podotknout, že zatímco dvanáctá kapitola nepřipouští pro při více než dva svědky³⁹, kapitola jedenáctá požaduje s odkazem na Bibli⁴⁰ alespoň dva svědky⁴¹.

³¹ IRM IV 12 §10

³² IRM IV 12 §18

³³ IRM IV 4 §8

³⁴ IRM IV 16 §3

³⁵ IRM IV 12 §11

³⁶ „... zdali poctivého a neviněného života, nebo čili psanec kto a tresktánie hodný,...“ IRM IV 12 §12

³⁷ „...zdali bohatý čili nuzný byl by, aby zisku příčinu snadně čeho dopustil,...“ IRM IV 12 §12

³⁸ IRM IV 12 §12

³⁹ „V kteréžkoliv při počet svědkuov nepřidává se, dva svědky s statčita, nebo množné mluvenie dvého počtem dostatečné jest.“ IRM IV 12 §21

Svědectví se podává buď ústně před soudem nebo „*listem svědečným*“⁴², přičemž k výsledku a zhotovení svědečného listu požaduje IRM přítomnost alespoň dvou přísězných. Výjimku z povinnosti dostavit se k výpovědi před soud představují osoby staré, sešlé, nemohoucí a „*chudobů utištění*“⁴³, k nimž mají být za účelem výsledku vyslány spolehlivé osoby.

Jednotliví svědci vypovídali navzájem odděleně⁴⁴, aby se zamezilo nežádoucímu vzájemnému ovlivňování. Při řízení o větších věcech doporučuje IRM zachovávat vyšší opatrnost a vyslýchat svědky tajně před soudcem, jedním přísězným a písařem a obsah výpovědi držet v tajnosti⁴⁵. Přísežného si mají zvolit strany. Nedohodnou-li se, lze vyslýchat za účasti dvou přísězných, kdy každého vybere jedna strana⁴⁶.

Před samotnou výpovědí musel svědek přísahat, že budou vypovídat pravdivě⁴⁷. Této přísahy však mohl být stranou, proti níž svědčil zproštěn⁴⁸. Případy falešného svědectví, ať už koupeného nebo uprošeného, přikazuje IRM trestat, neboť křivě vypovídající svědek se provinuje proti Bohu, proti soudci i proti nevinnému, na němž se vlastně dopouští bezpráví. Horní zákoník nerozlišuje mezi tím, kdo pravdu zatajuje a tím, kdo lživě vypovídá, neboť jsou oba vinni když jeden nechce prospět a druhý chce uškodit⁴⁹. Trest za falešné svědectví IRM blíže nespecifikuje, pouze požaduje, aby byl stejný uložen také tomu, kdo takového svědka vědomě k soudu předvede⁵⁰. Zároveň by měl od křivých výpovědí odstrašit ostatní.

Ačkoliv nikde není stanovena obecně povinnost svědčit, umožňuje XIII. kapitola soudci, aby svědkům, kteří by se z nějakého důvodu zdráhali vypovídat, jako donucovací prostředek uložil pokutu. Výše a nejspíše i druh této pokuty závisela na „*stavu i statku svědkuov*“⁵¹, současně měla být prostředkem k zastrašení ostatních, aby se nevyhýbali svědectví⁵².

⁴⁰ „*Nedá-li si říci, příber k sobě ještě jednoho nebo dva, aby ústy dvou nebo tří svědků byla potvrzena každá výpověď*“.⁴⁰ Mat. Ev. 18, 16, dle Pfeifer, G. Ch., citované dílo, str.154

⁴¹ „... jednoho svědka svědecstvie neniet dostatečné, také ač saudcovým přestkvěl by se duostojenstvím.“ IRM IV 11 §9

⁴² IRM IV 11 §9

⁴³ IRM IV 12 §18; lat. „*paupertate depressi*“ Pfeifer, G. Ch., str. 161

⁴⁴ „*Ale onen obyčej v pravení svědecstvie ovšem zamietáme, točičto když první svědek pověděl bieše své svědecstvie jiných svědkuov v přítomnosti a rozumějících všemu, kteřížto tehdy pravili sú pravenie prvniego svědka, jich také slovo býti nižádného jiného svědecstvie nevynášejíce na nemalé bezprávie pravdě, nebo jeden každý svědek skrze se sám dlužen jest, přísaha, pověděti o té při, v niežto svědkem provodí se, za obě straně plnú a výpravnú, kterúžto znal by, pravdu, vydada dokonale rozum svého pravenie;*“ IRM IV 12 §19

⁴⁵ IRM IV 11 §16

⁴⁶ „(výslech je prováděn) ...*přísežným skrze strany obecně k tomu vyvoleným, ale ač o jednoho svoliti se nemohli by, tehdy každá strana jednoho vyvol*“ IRM IV 11 §16

⁴⁷ „... *nebo přísahati dlužni sú svědkové za každú stranu, kterúžto vědie pravdu, jakž najlépe mohli by pamatovati.*“ IRM IV 11 §10

⁴⁸ „*strana pak, proti niežto provozují se svědkové, ač chtěla by, moci bude jim otpustiti přísahu.*“ IRM IV 12 §20

⁴⁹ IRM IV 11 §5

⁵⁰ IRM IV 11 §§6 a 7

⁵¹ IRM IV 13 §1

⁵² „...*aby pokuta jednoho strach byla mnohých*“ IRM IV 13 §1

V případě osob cizího práva ukládá tuto pokutu komoři⁵³. Vzhledem k tomu, že středověké právo užívá termínu „pokuta“ pro jakýkoliv trest, není zde možné automaticky předpokládat trest finanční. Pokud ovšem Horní zákoník odvozuje pokutu od stavu a statku, lze se předpokládat, že se bude jednat zejména o tresty finanční.

Druhou skupinou důkazů jsou listiny. Horní zákoník rozlišuje listiny dvojího druhu – obecní zápisy (instrumenty) a privilegia.⁵⁴

Obecní zápisy neboli instrumenty jsou zápisy pořízené k dokázání nějaké skutečnosti, opatřené pečeti a podepsány alespoň dvěma svědky⁵⁵. Vznik obecních zápisů IRM ještě jednou odůvodňuje potřebou snazšího dokázání věcí udáлых⁵⁶. Podaří-li se skutečnost prokázat, aniž by o ní byl sepsán zápis, nemá se k ní proto méně přihlížet, neboť „*viacet muože pravda nežli písmo*“⁵⁷.

Za obecní zápisy se považují i svědečné listy, tedy záznam svědecké výpovědi pořízené za účasti dvou svědků opatřené pečeti. IRM tyto náležitosti dále konkretizuje. Za způsobilé pečeti se považují zřetelně otištěné⁵⁸ pečeti komořího, urbureře, měst, horních přísežných, soudce a perkmistrů⁵⁹. V zájmu věrohodnosti listiny požaduje zákoník, aby listy nebyly sepisovány na podezřelých místech, nebyly znečištěné apod.⁶⁰

Jediné procesní pravidlo týkající se předkládání listin spočívá v nepřipustnosti důkazu dvěma navzájem si odporujícími listinami⁶¹.

Rozdíl mezi privilegií (*listy zvláštnieho práva*) a obecními zápisy shledává IRM právě v míře obecnosti. Zatímco privilegium „*drží právo zvláštnie, ... obecní zápis drží právo obecnie*“⁶². Bílek zdůrazňuje, že IRM považuje privilegium za listinu, řekněme soukromoprávního charakteru, právě na rozdíl od zápisů obecních⁶³. Privilegium uděluje zpravidla panovník „*pro věrné služby poddaných*“⁶⁴ a uděluje nebo potvrzuje (popř. dává i

⁵³ IRM IV 13 §2

⁵⁴ Pfeifer, G. Ch., citované dílo, str. 163

⁵⁵ IRM IV 14 §1

⁵⁶ „*A věděno býti má, že proto bývají zápisové obecní, aby ty věci, kteréžto mezi lidmi dějí se, snadněji dovedli se.*“ IRM IV 14 §4

⁵⁷ IRM IV 14 §5

⁵⁸ „*...aby na pečetech pravé okázalo se rytie...*“ IRM IV 14 §2

⁵⁹ IRM IV 14 §2

⁶⁰ „*aniž také buďte přemřezovaný, ani v některé své stránce poškrvnění a aby na pečetech pravé okázalo se rytie a aby stezka byla doplněna;*“ IRM IV 14 §2

⁶¹ „*Ač kto pak neopatrný rozličné zápisy sobě vespolek otporné v saudu vynesl by, nicť nedovodí,...*“ IRM IV 14 §6

⁶² IRM IV 15

⁶³ Bílek, J., citované dílo, str. 77, pozn. č. 292

⁶⁴ IRM IV 15 §1

potvrzuje zároveň)⁶⁵ jím nějakou výsadu. IRM obsahuje vzorovou formu pro zápis zvláštního práva: „*Takovému věrnému našemu za vděčné služby nám skrze něho učiněné věrně i naložené takovou věc dali sme neboli takového předanie pojčujem listem přítomným a aby nemohlo na potom naše dianie neboli pójčenie ot někoho porušeno býti, je jemu týmž listem našich pečeti ohrazením potvrzeným se vším právem pevně potvrzujeme.*“⁶⁶

Privilegium se uděluje buď místu nebo osobě⁶⁷, stejně tak se rozlišuje mezi privilegiem věčným a dočasným⁶⁸. Osobní privilegium je dočasné a nepřesahuje život privilegované osoby, je nepřenosné.

Skutečnost, zda je privilegium místní či osobní, jeho věčnost či dočasnost, odkaz privilegia na privilegium starší a jeho případná přednost, existence výjimky z privilegia a zánik privilegia uplynutím času nebo neřádným užíváním jsou v rámci řízení předmětem šetření⁶⁹.

V zájmu urychlení řízení a nenarušení plynulosti těžby přiznává IRM v mimořádném řízení důkazní sílu i dvěma právním domněnkám (*smělosti nasilné*). Přes svou obecnost jsou obě vyloženy na báňských vztazích⁷⁰. Domněnka je zde koncipována jako situace nastávající po prokázání určitých předpokladů. Vzhledem k tomu, že v mimořádném řízení může rozhodovat samostatně soudce, umožňuje mu IRM přijmout od stran přísahu a na základě domněnky rozhodnout⁷¹. Ve skutečnosti soudce nerozhoduje, ale pouze vynese při naplnění podmínek domněnky předepsaný náleze.

První z domněnek svědčí dělníkovi, který po určitý čas pracoval s vědomím „*pána diela*“ (některého z horních podnikatelů) na jeho dole, a kterému by tento podnikatel odmítl vyplatit dlužnou mzdu. Na základě této domněnky bude dlužník v mimořádném řízení přinucen mzdu vyplatit⁷². IRM tak chrání sociálně nejslabší vrstvy osob podílejících se na těžbě, existenčně závislých na mzdě, před dlouhým dokazováním a řízením.

Druhá domněnka svědčí chudému, který vede při proti mocným. Domněnka stojí na předpokladu, že není pravděpodobné, aby se chudí soudili s bohatými a mocnými aniž by

⁶⁵ „...jiný jest dávavý, jiný potvrdivý; muožeť také obojí tak dávavý jakožto potvrdivý na jednom spolu zvláštnieho práva zápisu státi...“ IRM IV 15 §3

⁶⁶ IRM IV 15 §3

⁶⁷ IRM IV 15 §4

⁶⁸ IRM IV 15 §5

⁶⁹ IRM IV 15 §§4-8

⁷⁰ Bílek, J., citované dílo, str. 77, pozn. 292

⁷¹ IRM IV 16 §2

⁷² „...z toho samé smělosti pán dielatémuž zaplatiti mzdu dlužnú přinucen bude;“ IRM IV 16 §1

k tomu byli donuceni okolnostmi⁷³. Zde je třeba připomenout zřejmý rozpor v právech chudého – mezi zákazem vystupovat v řízení v postavení svědka a možností vystupovat jako žalobce.

Obě domněnky mohou být podkladem rozhodnutí jak v řízení řádném, tak mimořádném, jsou-li naplněny jejich podmínky. Kapitola končí apelem na soudce a přísední, aby každou věc důkladně vyšetřili než vynesou rozhodnutí⁷⁴.

Posledním důkazem, který IRM připouští je přísaha, tedy přísaha ordálového typu a je třeba jí odlišit od přísahy, kterou skládají svědci nebo od přísahy křivého útisku. Ordálová přísaha zaujímá ve středověkém soudním řízení specifické postavení. Markov jí označuje za jeden z nejdůležitějších a nejrozšířenějších důkazních prostředků středověkého řízení⁷⁵. Přísaha stran potvrzující jejich tvrzení představovala původně jediný důkaz.

IRM umožňuje ukončit spor ze smlouvy⁷⁶ v řádném řízení⁷⁷ přísahou v případech, kdy se nedostává jiných důkazů. Přísaha tak nastupuje jako důkaz v situacích, kdy nelze skutečný stav věcí zjistit jiným způsobem. Nařizuje jí některé straně soudce nebo se soudcovým přivolením protistrana.

Strana vyzvaná k přísaze má právo volby mezi složením přísahy a plněním ze smlouvy⁷⁸. Rozhodne-li se žalovaný splnit žalobcův nárok, má ho soudce osvobodit i kdyby odmítl složit přísahu⁷⁹. Zároveň může složení přísahy odepřít, v takovém případě ovšem ztrácí při.

V souladu se soudobým nazíráním na význam přísahy přiznává IRM jí nejvyšší a konečnou důkazní sílu⁸⁰. Proti nálezu vynesenému na základě přísahy nepřipouští IRM odvolání ani v případě podezření z křivopřísežnictví, neboť *„práva přísedního náboženství přestúpenie dostiť Boha jmá mstiteľa“*⁸¹.

IRM doporučuje v zájmu zrychlení a zkrácení řízení a usnadnění rozhodování žádat o přísahu jako důkaz *„v každý čas saudný“*⁸² a přikazuje nedodržovat všechny obyčeje, jimiž by byla

⁷³ „...neniet' pravděpodobné chudé svár proti svým vyšším ustanovovati, leč musením připuzenibyli by...“ IRM IV 16 §3

⁷⁴ IRM IV 16 §4

⁷⁵ Markov, J., citované dílo, str. 119

⁷⁶ „ve všech zajisté smlouváních...“ IRM IV 17 §1; k tomu též „...wird die Entscheidung von Streitigkeiten aus Vertrag durch den Eid für den Fallvorgesehen, daß die Beweismittel nicht ausreichen...“ Pfeifer, G. CH., citované dílo, str. 167

⁷⁷ „saud zahájený, k němužto řečené přidrží se právo přísedního“ IRM IV 17 §9

⁷⁸ „Věděno má býti zajisté, ot kohož přísedního právo žádá se, skrze saudci má připuzen býti nebo zaplatiti nebo přísahati; některé zajisté vyvolnebo zaplati nebo přísiehni.“ IRM IV 17 §4

⁷⁹ „viněného, ač zaplatil jest, zprost, nezaplacujícího potup.“ IRM IV §7

⁸⁰ „...a většit' moc má, nežli věc měla by sauzená,“ IRM IV 17 §1

⁸¹ IRM IV 17 §2

⁸² IRM IV 17 §8

možnost přísahat omezena. Těžko říci, považuje-li IRM za omezení přísahy i formální náležitosti⁸³, které např. u svědecké přísahy ruší. Jediná omezení stanovuje samo a to v čase církevních svátků⁸⁴, kdy nemá zasedat soud při řádném řízení.

IRM nestanovuje trest za křivou přísahu, neboť přísaha představuje akt natolik posvátný, že trestat jej přísluší pouze Bohu⁸⁵.

Po skončení dokazování vynese soud ortel.

Celý Horní zákoník zůstává svou komplexností významným milníkem v dějinách nejen horního práva, ale práva vůbec. Svou uceleností a rozsahem jednoznačně předběhl dobu svého vzniku. O tom svědčí jak fakt, že k jeho prvním podstatnějším změnám došlo až v průběhu 16. stol., tak jeho vliv na další kodifikace.

Procesní část zákoníku zůstává skvělým příkladem pronikání římského práva do právního života středověkých Čech. Ačkoliv vzniká přibližně ve stejné době jako Rožmberská právní kniha coby pramen práva zemského, narozdíl od ní značnou měrou opouští formalismus tradičního středověkého procesu. Opouští iracionální důkazní prostředky a dokazování prováděné před horním soudem se již počíná blížit modernímu chápání důkazu. Zejména tím, že svědek již přísahá, že bude vypovídat pravdu o tom, co viděl či slyšel a nikoliv o svém přesvědčení o oprávněnosti či neoprávněnosti nároku. Ruší i povinnost svědků či účastníků stát po celou dobu výpovědi bez hnutí na jednom místě.

Za pokrokový právní předpis je třeba horní zákoník považovat i přesto, že stále ze svědectví vylučuje poplatně době celé skupiny osob a ponechává možnost rozhodnout spor na základě přísahy (de facto ordálové) v případě, že se nedostává jiných důkazů.

Narozdíl od jiných soudobých pramenů práva upravuje Horní zákoník postup soudu velmi podrobně, ukládá mu, kterým skutečností má věnovat přednostně pozornost, k čemu má přihlížet, apod. Přesto jej rozhodně nelze považovat za formalistický.

Literatura:

Dačický z Heslova, M.: Prostopravda, Paměti, Praha, Státní nakladatelství krásné literatury 1955, 804 stran

⁸³ Povinnost nehnout se během skládání přísahy z místa, nepochybit v textu přísahy, atd.

⁸⁴ „...točišto osm dní před narozením Pána našeho Ježíše Krista až do ochtábu Božieho křtěnie; opět ot neděle Květné neboli palm až do ochtábu velikonoci, i všechny dni nedělnie a svátečnie, kteříšto prikazují se skrze poctivé kněžstvo v kostele slavně světiti a tito časové potom na všech horách za jisté svátky jmieni bud'te, ale všechny jiné časy slušné bud' saud zahájený se všemi jeho stranami činiti“ IRM IV 17 §9

⁸⁵ IRM IV 17 §§2 a 9

Bílek, J., Přespole, P.: Ius Regale Montanorum aneb Právo královské horníkuov, Kutná Hora, Vydavatelství a nakladatelství Martin Baroš – Kuttna 2000, 88 stran

Pfeifer, G. Ch.: Ius Regale Montanorum, ein Beitrag zur spätmittelalterlichen Rezeptionsgeschichte des römischen Rechts in Mitteleuropa, Ebelsbach am Main, Aktiv druck & Verlag GmbH 2000

Markov, J.: Kapitoly z dějin zemského soudního řízení XII.-XVII., Praha, Academia 1967, 336 stran

Hoffman, F.: Jihlavské právo, Havlíčkův Brod, Krajské nakladatelství, 1959

Flodr, M.: Právní kniha města Brna z poloviny 14. století, Brno, nakladatelství Blok 1990, 512 stran

Brandl, V.: Kniha Rožmberská, Praha, tiskem dra. Edv. Grégra 1872, 144 stran

Justiniánské Inštitúcie, přeložil Blaho, P., Bratislava, IURA EDITION 2000, 439 stran